

SVĚTSKÉ UZAVŘENÉ HISTORICKÉ SBÍRKY VE FONDU MORAVSKÉ ZEMSKÉ KNIHOVNY V BRNĚ

Jitka Machová

V článku Luboše Antonína „Tři menší zámecké knihovny jižní Moravy“ otištěném v časopisu *Miscellanea 2001–2002* je zmínka o torzu knihovny Kübecků na zámku v Lechovicích s poznámkou, že část bývalé zámecké knihovny se nachází v Universitní knihovně v Brně.

Čtěla bych navázat na tento článek a přiblížit alespoň informativně některé tzv. uzavřené historické sbírky – zámecké i světské knihovny, které Moravská zemská knihovna v Brně získala převážně v druhé polovině 20. století většinou jako německé konfiškáty či dary a které ponechala jako intaktní celky. Na rozdíl od moravských klášterních knihoven, které byly ve fyzické i odborné péči MZK více než půl století a byly veřejnosti prezentovány vedle bibliografických soupisů jednotlivých fondů i samostatnou historickou monografií,¹ literatury a informací k světským uzavřeným sbírkám je poměrně málo.² Je to dáno i tím, že tyto sbírky se staly součástí rezervního fondu knihovny, ze kterého byly až postupně identifikovány, vyčleňovány, samostatně postaveny a některé nově zkatologizovány.³ Protože obsahují vedle starých tisků i knihy z 19. století, byly pochopitelně upřednostňovány při zpracování klášterní fondy s bohatými sbírkami středověkých rukopisů, prvotisků a starých tisků, které se navíc podařilo většinou ponechat v původních klášterních interiérech,⁴ zatímco anonymní svozy rezervního fondu putovaly provizorně z jednoho deponitáře do druhého, aby snad definitivně byly umístěny v roce 2002 v novostavbě MZK.

¹ Dokoupil, Vladislav: *Dějiny moravských klášterních knihoven ve správě Universitní knihovny v Brně*. Brno, Musejní spolek – Universitní knihovna 1972, 379 s.

² *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa*. Band 3. Tschechische Republik. Hildesheim–Zürich–New York. Olms-Weidmann 1998. Str. 161–270: Mähren. Bearbeitet von Jaroslav Vobr.

s. 201–202. Zámecká knihovna hrabat Khuen-Belasi z Emina dvoru u Hrušovan nad Jevišovkou.

s. 202–204. Zámecká knihovna Kübecků z Lechovic uložena v Moravské zemské knihovně.

s. 199–201. Zámecká knihovna hrabat Chorynských z Veselí nad Moravou uložena v Moravské zemské knihovně.

s. 189–191. Knihovna jezuitského gymnázia v Brně uložena v Moravské zemské knihovně.

³ Naskenované listkové katalogy historických sbírek jsou k dispozici v digitalizované formě na webu MZK od r. 2004 (<http://katalog.mzk.cz/katalog/ST/>).

⁴ Vobr, Jaroslav: *Kláštterní knihovny ve státní správě 1950–1990*. Duha, 5 (jaro 1991), č. 1, s. 2–9.

Největší a nejcennější z těchto světských uzavřených sbírek je Zámecká knihovna hrabat Chorynských z Veselí n. Moravou. MZK získala tuto knihovnu v roce 1946 jako německý konfiskát. Je to zajímavá, typicky zámecká knihovna, která dnes čítá přibližně necelých 10 000 svazků převážně starých tisků různých oborů s důrazem na přírodní vědy, botaniku a hospodářství, 114 svazků rukopisů, 17 titulů ve 14 svazcích prvotisků. Knihovna není pouze rodovou knihovnou Chorynských, cennější část z ní tvoří knihovna hrabat Walldorfů, získaná Chorynskými až koncem 18. století.⁵

Následující dvě zámecké knihovny mají poměrně málo starých tisků. Byly získány patrně již v roce 1946 v rámci německých konfiskátů. Knihy Kübecků jsou většinou označeny razítkem s korunkou a monogramem MK, BK. Knihy rodu Khuen-Belasi byly převážně bez označení. Protože většinu knih nebylo možné bezpečně identifikovat, původní domněnka byla, že se jedná o jednu knihovnu postavenou jako celek označený společnou zkratkou BK. Teprve v roce 1964 při likvidaci depozitáře u brněnských voršilek byly knihovny rozříděny a znovu postaveny na zámku v Oslavanech.

První knihovnou či spíše jejím torzem je knihovna rodiny Kübecků von Kūbau z Lechovic. Zakladatel rodu Karel Friedrich (1782–1855) se mimořádným nadáním a pilí vypracoval z jihlavské měšťanské rodiny až k postavení předsedy říšské rady (1850). Roku 1828 byl povýšen do panského stavu. Patřil k předním rakouským státníkům první poloviny 19. století. Zajímal se především o literaturu národohospodářskou, finanční vědu, právo, průmysl, techniku a obchod. Kromě německé literatury měl i hodně francouzských a italských knih.

Mezi knihami jeho syna Maxmiliána (narozen 1835) už převažuje literatura cestopisná, politická, lovecká a memoárová, z jazyků spíše knihy anglické, které dostával i od svých zahraničních hostů na zámku v Lechovicích, zakoupeném v roce 1856. Maxmilián pracoval také jako legační rada v Londýně. Pravděpodobně on obohatil rodovou knihovnu o zajímavou anglickou literaturu vydávanou v britské kolonii – Indii.

V knihovně jeho dcery, spisovatelky Blanche, pak převládá beletrie. Knihovna má nyní 2 475 nově zkatalogizovaných svazků, z nichž je přibližně 400 starých tisků (2 bohemika – Thámův slovník z roku 1788 a Schwoy), 5 rukopisů. Knihovna je postavena formátově a opatřena signaturou MKK. Podle ztrát ve vícetasvazkových souborech nebo některých číselných řadách usuzujeme, že se dochovala

⁵ Podrobněji viz Lucie Heilandová: Zámecká knihovna Chorynských.

nejvýše polovina původního stavu. Ztráty to ovšem nejsou absolutní, četné další knihy jsou zařazeny do fondu MZK.

Mnohem těže identifikovatelné byly po smísení s dalšími fondy knihy zámecké knihovny hrabat Khuen-Belasi z Emina Dvora u Hrušovan nad Jevišovkou. Jen v nepatrném počtu byla vlepena exlibris (Caroli Khun de Belasi), ostatní svazky byly vybírány podle tužkou psaných složitých signatur. Hrušovanské panství se dostalo do majetku rodu Khuen-Belasi až v roce 1874 sňatkem Eduarda ze slavovské větve rodu s Emanuelou Kammelovou z Hardeggeru, majitelkou Emina Dvora. Manželé měli zálibu ve výtvarném umění, podporovali i mladého malíře Alfonse Muchu. Častým hostem na zámku býval i historik výtvarného umění, vídeňský univerzitní profesor Max Dvořák, který v Hrušovanech zemřel. Jejich záliba se pochopitelně odrazila i v knihovně, třebaže právě v tomto oboru utrpěla knihovna patrně největší ztráty. Jejich syn Karel Bedřich si vzal za manželku Noru, dceru posledního hraběte Lützowa. Její knihovna byla opatřena exlibris Nora Khuen Lützow v. Felicie Hoyos.

Z knihovny je zachováno jako celek 3 386 svazků zhruba s třetinou starých tisků (10 svazků z 16. stol., 120 svazků ze 17. stol., 1 554 svazků z 18. stol., 5 rukopisů). Knihovna byla nově zkatalogizována a opatřena signaturou BKB. Většina novějších knih však byla pravděpodobně vtělena do fondu MZK a četné další jsou patrně v různých brněnských ústavech, které měly zájem o výtvarné umění a kterým se vytríděné duplikáty z konfiskátů nabízely. 70 procent literatury je v jazyku německém, ostatní převážně ve francouzštině, latině (6 knihopisných bohemik, a to ještě knihy německé s českými pasážemi a slovy). Žánrově je knihovna různorodá – vedle umění také právo, politika, medicína, pedagogika, teatrálie, klasická literatura a beletrie.

Další historickou knihovnou je knihovna 1. německého gymnázia v Brně, které vzniklo z jezuitské latinské školy, zřízené již v roce 1578 a přeměněné po zrušení jezuitského řádu roku 1773 v šestitřídní gymnázium, ke kterému bylo roku 1808 připojeno ještě dvouleté filozofické učiliště.

Knihovna vznikla při gymnáziu už v roce 1774, kdy Marie Terezie nařídila předat gymnáziu knihy ze zrušené koleje jezuitů. Všechny knihy však nebyly shledány potřebnými, část byla prodána a z výtěžku se opatřily knihy nové. V roce 1798 čítala knihovna na 700 svazků. Podle provenienčních záznamů lze usoudit, že gymnáziu později připadly i další přírůstky z knihoven některých zrušených klášterů a jezuitských kolejí (jezuitů v Opavě a Olomouci, premonstrátů v Louce

u Znojma, kartuziánů v Olomouci). V knihovně jsou i knihy z rozptýlených sbírek proslulých moravských bibliofilů, jakými byli brněnský advokát Balaus, hrabě Josef Auerspeg i jezuita František Hassenwein z Festenberku, farář u brněnských minoritů. Od roku 1816 se stát zavázal dávat na knihovnu roční paušál, prvních šest let 200 zl. a od sedmého roku 50 zl. V roce 1851 měla knihovna 4 129 svazků. Knihovna se rychle rozrůstala, již roku 1877 měla učitelská přes 5 300 svazků a žákovská přes 2 800 svazků.

Gymnázium, které se v poslední fázi svého vývoje nazývalo 1. deutsches Gymnasium in Brünn, bylo po osvobození zrušeno a knihovna byla přidělena většímu počtu zájemců. Moravská zemská knihovna získala jen zlomek. Když v roce 1959 brněnská filozofická fakulta postoupila MZK další značnou část této knihovny (téměř 1 700 svazků), knihovna byla z rezervních fondů vytříděna a instalována. Z důvodu trvalého nedostatku skladističných prostor procestovala depozitáře v Brně, Bojkovicích, Předklášteří a Žerůtkách. V roce 1996 MZK získala darem z FF MU ještě 500 svazků děl antických klasiků vydávaných v Německu v 19. století.

Hodnotná knihovna má dnes 2 709 svazků nově zkatologizovaných převážně starých tisků humanitních oborů (333 svazků ze 16. století,⁶ 3 nečeská komeňiana, 12 bohemik). Několik rukopisů a 2 prvotisky byly vtěleny do fondu MZK.⁷

Pouze jako torza jsou v Moravské zemské knihovně zachovány další tři historické celky.

Současných 370 svazků převážně starých tisků právního obsahu (4 ze 16. stol., 5 bohemik) tvoří fond Zámecké knihovny Lysá. Knihy se dostaly do rezervních fondů pravděpodobně se zrušenou knihovnou právní fakulty v roce 1950. Byly identifikovány podle provenienčních razítek „Schlosz Lissa“, uspořádány podle formátu, opatřeny signaturou L a nově katalogizovány.

142 svazků starých tisků tvoří Knihovnu jihlavského chirurgického grémia. Knihy jsou opatřeny razítkem Iglauer Chirurgisches Gremium, postaveny podle formátu, opatřeny signaturou JCH a zkatologizovány. Již název knihovny napovídá, že knihovnu tvoří obsahově díla lékařská.

Třetím torzem je Muzejní knihovna v Uherském Brodě, kterou předalo muzeum v Uherském Brodě Moravské zemské knihovně na začátku 80. let minulého

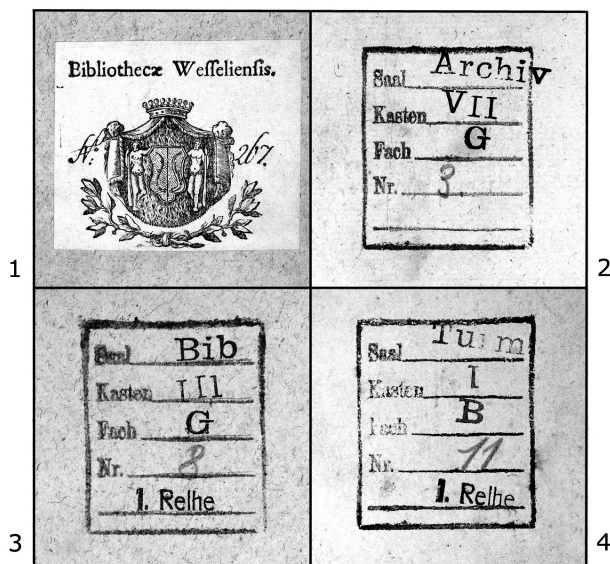
⁶ Vobr, Jaroslav-Dokoupil, Vladislav: Tisky 16. století z knihovny hrabat Chorvnských ve Veselí nad Moravou a z knihovny bývalého jezuitského gymnasia v Brně. Brno, Universitní knihovna 1977. 395 s.

⁷ Dokoupil, Vladislav: Soupis prvotisků z fondů Universitní knihovny v Brně. Praha, SPN 1970. 407 s.

století. Knihovnu tvoří 435 svazků starých tisků (většinou neúplných a ve špatném stavu), identifikovaných podle razítek Musejní knihovna v Uh. Brodě, Museum v Uh. Brodě, Musejní knihovna Jana Kučery v Uh. Brodě. V knihách najdeme i starší provenienční záznamy – razítko Conventus Hunno-Brodensis Ord. Praed. ad B.V. Mariam assumptam. Převládá teologická literatura v latinském, německém, ale i českém jazyku (35 bohemik). Další část této knihovny, včetně rukopisů, vplynula do fondu MZK. I tato knihovna byla uspořádána a postavena podle formátu knih, opatřena signaturou UB a nově zkatologizována.⁸

Obrazová příloha (foto Vilém Kaplan, MZK Brno):

Provenienční záznamy, exlibris, razítka a štítky

1-4: Zámecká knihovna hrabat Chorynských
(se starší knihovnou hrabat Walldorfů) z Veselí nad Moravou

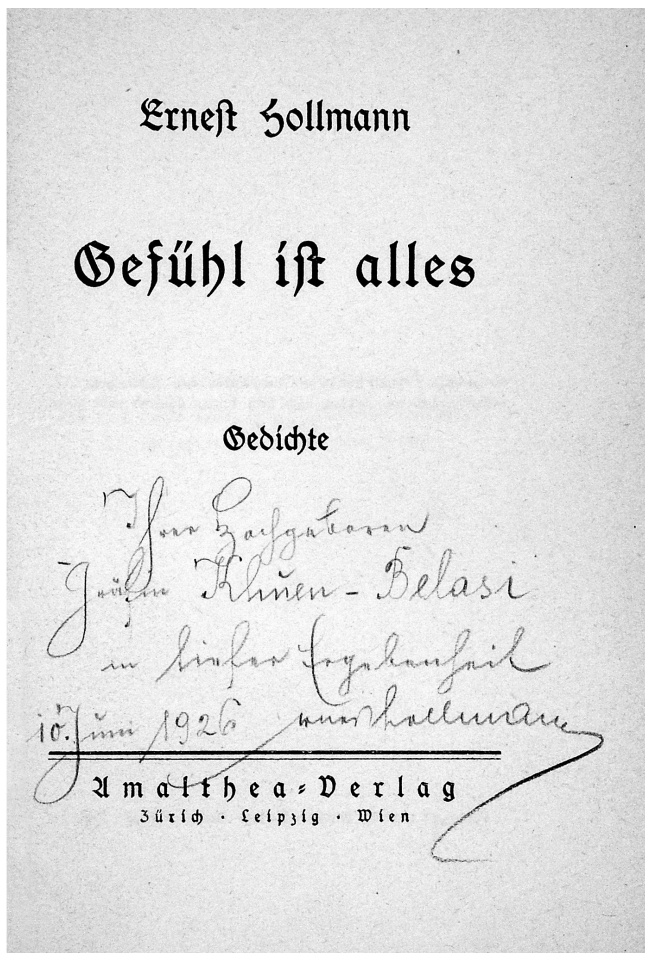
⁸ V rámci výzkumného záměru MK00009494301 Historické fondy MZK 2004–2010 byly tyto uzavřené historické sbírky zpracovány do elektronického katalogu MZK (Aleph - Historické fondy MZK03) http://aleph.mzk.cz/F?func=BOR-LOGIN&func_option=login-bor&file_name=login-session&local_base=mzk03. Rekatologizace Zámecké knihovny Chorynských bude dokončena v roce 2010.

5-6: Zámecká knihovna Kübecků von Kūbau z Lechovic; 7-11: Zámecká knihovna hrabat Khuen-Belasi z Emina Dvora u Hrušovan nad Jevišovkou; 12: Zámecká knihovna z Lysé nad Labem

13–14: Knihovna I. německého gymnázia v Brně; 15–16: Knihovna jihlavského chirurgického grémia; 17–18: Muzejní knihovna z Uherského Brodu

19

19: Zámecká knihovna hrabat Khuen-Belasi z Emina Dvora u Hrušovan nad Jevišovkou